

Dil Verileri Işığında *soyurgal* ve Kökeni*

Mehmet Ölmez
(İstanbul)

Soyurgal, Cengiz Han sonrasında kurulan Moğol devletlerinde, özellikle de İran, Azerbaycan ile Anadolu'nun doğusunda kurulan Türkmen devletlerinde verilen, toprağa dayalı, vergi muafiyeti bulunan, veraseten geçebilen bir tür “bağış, ihsan”dır. Bu ihsan, başarı gösteren komutanlara, fethedilen yerlerde merkezî otoriteye bağlılık gösteren, mukavemetsiz iltihak eden yöneticilere verildiği gibi ruhânîlere, hatta Hristiyan ruhban sınıfına dahi verilebiliyordu. Sanatçılara, kaside yazanlara da bu ihsanın verildiği kaydedilmiştir (İ. Ortaylı, s. 76; bu tür bir *soyurgal*, “seyyid”lere verilen bir *soyurgal* için bak. A. K. S. Lambton 1952; İ. Aka, s. 52, s. 112). Doerfer’e göre sözcüğün esas anlamı “ihsan belgesi; hükümdarın birisine verdiği ödül”dür. İdarî olarak “toprağa dayalı, vergiden muaf tımar / iktâ”dır (TMEN, s. 351, § 228). Doerfer, *Mukadimetü'l-Edeb*’den bu konuyla ilgili olarak Mo. *soyurgal gacar* = Çağatayca *soyurgal yer* örneğini tam da bu durum için uygun olarak alıntılar (TMEN s. 351).

Bir tarih terimi, bir iktisat terimi olarak bakıldığında *soyurgal*’ın bugüne değin çok iyi ele alındığı görülür. Ancak sözcüğün etimolojisi, ilk görüldüğü biçimler, özellikle türediği Eski Uygurca eylemin yer aldığı bağlam yeterince ele alınmamıştır. *Soyurgal*, tıpkı Türkçedeki *halbuki* (Arapça, Türkçe, Farsça) sözü gibi üç ayrı dilden ekler, parçalar içerir. Herşeyden önce sözcüğün kökü olan “acımak, şefkat göstermek, merhamet etmek” anlamındaki eylemin en eski olarak Budist Uygur metinlerinde görüldüğünü kaydedelim. Eski Türkçenin sözvarlığı üzerine yapılan çalışmalarda bu konuda kısaca şu kayıtlar yer alır:

tsoyurka- (Çin. 慈 *ci* ‘maddi sevgi’ ve *+urka-* ?; *Altun Yaruk*’tan) DTS 583b; *soyurka-* “ihsanda bulunmak” (Oguz Kagan Destanı 14.4,

* Bu yazı *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nde kısa biçimi yayımlanan “Soyurgal” adlı çalışmamın tam biçimidir (c. 37, 2009: 388 c – 389 b).

buradaki veri Moğolcadan Türkçeye geri dönmüş bir biçimdir) DTS 513a; ikileme olarak *soyurka- érinçke-* “şefkat/merhamet göstermek” bir arada kullanılır (*Türkische Turfan-Texte*. III, W. Bang und A. von Gabain, Berlin 1930, 113. satır) DTS 513a.

Clauson’a göre Eski Türkçe sözcük *tsoyurka-* şekliyle isimden türemiş bir eylem olup muhtemelen de Çince bir isimden, von Gabain’in yer verdiği gibi 慈 *ci* “şefkat, merhamet” sözünden türemiş olabilir (A. von Gabain 1941, s. 344 a). *soyurka-* eyleminin daha ilk dönem Moğolca metinlerde görüldüğüne değinen Clauson orta dönem Türkçe metinlerden, Eski Osmanlıcadan da örnekler verir: Çağ. xv *soyurga- māl ver-* ve *pīşkas ver-* ve *armağan ve xwuş kör-* “eşya veya hediye vermek; hoş görmek”; *soyurga- ihsān wa baxşış kardan* “ihsanda bulunmak ve hediye vermek”; Kıpçakça *soyurga-/soyurka-* “iltifat etmek, müşfik olmak” ED 556 a–b.

Bu konuda yer vereceğimiz üçüncü çalışma ise M. Erdal’a aittir. Erdal’ın eserinde *tsoyurka-* eyleminin ikileme içerisinde kullanıldığı *érinçke-* ile birlikte ele alınır: *érinçke- tsoyurka-* “(birisi için) acıma ya da şefkat hissetmek” (OTWF, s. 460–461). M. Erdal yerinde olarak sözcüğün “acıma, şefkat hissetme” anlamındaki Çince bir köke gittiğini, buradan +(U)rka- ekiyle türediğini belirtir (OTWF s. 462). Bugünkü Türkçedeki *yad* “yabancı” adından türeyen *yadırğa-* “garipsemek, farklı bulmak” eylemi de benzer yapıya sahiptir. Yine bugün kökü Türkçe bir-iki ifadede ancak görülen *es* sözünden türemiş olan *esirge-* içerisinde de aynı eki görürüz.

tsoyurka- eyleminin ilk karşılaştığı metin yayımlarından olan BT XIII’te sözcük G. Kara’nın “L’ancien ouïgour dans le lexique mongol” (*Journal Asiatique*, 1981, c. 269, s. 317–323) makalesine göre Çince 罪 *zui* “günah” ile ilgili görülür (s. 43, dipnot 2.92).

İlk kez Eski Uyğurca metinlerde görülen *tsoyurka-* eylemine *Altun Yaruk Sudur*’da sıkça rastlarız. Esas olarak Çince 憐 *min* karşılığı olarak Uyğurca *érinçke-* eylemi ile ikilemenin bir parçası olarak kullanılır: *bizni érinçkeyü tso[yurk]ayu yarlıkap* “bize acıyıp merhamet ederek ...” (BT XVIII s. 166, 1251. satır = 哀憐我等 *āi mīn wǒ děng* T 406c29); sözcük Altun Yaruk dışındaki Uyğurca metinlerde de benzer veya aynı Çince karşılıklarla görülür: *érinçkegülük tsoyurkaguluk bolmış erürler* “acımış, merhamet etmiş olurlar” (M. Shōgaito, Kyoto 2008, s. 194, 14a3, 399. satır ve dizin 547 a: 哀憐; yine bak. aynı yazar, Kyoto 2003, metin

numarası: s. 282, AN 72, 182. satır: *tnlıglarıg érinçkemek tsoyurkamak erser* “canlılara acımak, merhamet etmek ise”, 哀愍衆生者).

tsoyurka- bir metinde de *-t-* ettirgenlik ekiyle *tsoyurkat-* şeklinde görülür ve burada yalnızca Çin. 哀 *āi* karşılığında “pişman olmak” için kullanılır (BT XXV 1084–1085. satırlar). Yine aynı metinde *érinçke-tsoyurka-* bir çok kez Çince 所悲念, 哀愍, 悲情, 悲 *suǒ bēi niàn*, *āi mǐn*, *bēi qíng*, *bēi* karşılığında görülür (BT XXV, c. II, s. 363 a).

Uygurca metinlerde *t-* ile *tsoyurka-* şeklinde görülen eylem İslamî dönem kaynaklarda *s-* ile *soyurga-* olarak karşımıza çıkar (kaynaklarda *tsuyurka-*, *suyurka-* şeklinde *u* ile de yer alan sözcük bu çalışmada birleştirilerek her zaman *o* ile gösterilmiştir):

ay muşsuz idim sen bu muşlug kulug / soyurkap keçürgil yazukın kamug “Ey müstağni olan rabbim, sen bu muhtac kulun bütün günahlarını şefkatle affet” (R. R. Arat, I, İstanbul 1947, II, Ankara 1959, beyit 28; *soyurka-* “şefkatli olmak, bağışlamak”, (KB III *İndeks*, s. 410)

Karahanlıca Kuran tercümesinde, *soyurka-* “merhamet etmek, rahmet etmek” Arapça *rahme*¹ ve Farsça *bahşāyīš*, *bahşūden*’e paralel olarak kullanılır (A. Ata, s. 628).

Mukaddimetü’l-Edeb: *soyurgalan* “armağan”, *soyurkamak* “armağan verme”, *soyurkamış* “armağan, hediye” (N. Yüce, *Mukaddimetü’l-Edeb*, Ankara 1988, s. 177a); Özbekistan’daki dört dilli *Mukaddime* yazmasına göre ise Moğolca *soyurkal* için Çağataycada *hediye*, *in’am* karşılıkları yer alır (Ar.-Far.-Tü.-Mo., yazma s. 522a).

Uygurca sözcük için düşünülen Çince 罪 *zui* ve 慈 *ci* sözcüklerinin eski biçimleri, Uygurcaya geçtikleri dönemdeki, 9.–10. yy.’lardaki biçimleri sırasıyla *tso/so* ve *tsi/si*’dir (M. Ölmez, s. 116 ve 136). Anlamca ikinci sözcük “acıma, şefkat” anlamına gelse de ilk sözcük Eski uygurcada yuvarlak ünlü, /o/ bulundurur. Zieme’nin 1985’teki görüşü ele alınırsa bu durumda “günah” sözcüğünden “*acıyarak günahlarını affetmek → acımak, şefkat göstermek” diye bir sonuca ulaşmamız gerekir.

Moğolca verilere gelince, *soyurga-* ve *soyurgal* sözcükleri en eski olarak 13. yy. ilk yarısına ait olan *Moğolların Gizli Tarihi*’nde karşımıza çıkar. Burada dikkate çarpan ilk nokta, Budist Uygurlarla kültürel alanda çok yakın ilişkiler içerisinde olan Moğolların dilindeki verinin *ts-* ile değil de, *Kutadgu Bilig* vb. İslamî çevre Türkçe kaynaklarda olduğu gibi *s-* ile kaydedilmesidir: *soyurga-* “bağışlamak, lütufta bulunmak, ödüllendirmek” (Çince 恩賜 *ēncì* karşılığında, *MNT* II, s. 136); *soyurgal*

“bağış, lütuf, ödül, ihsan” (yine Çince 恩賜 *ēnci* karşılığında, *MNT* II, s. 136).

MNT’nin İngilizce çevirisinde *soyurkal* sözcüğünün “lütuf, hediye, bağış” anlamına geldiği, Orta Moğolca döneminden itibaren önemli bir siyaset ve iktisat terimine dönüştüğü kaydedilir. Devamla bu konuda P. Pelliot, Murakami, Sugita, Rachewiltz ve Buell’in çalışmalarına değinilir (bak. *SHM*, s. 536). 13. yy. ilk yarısına ait olan *MNT*’deki *s*-’li veri daha 11. yy. sonunda iken Türkçe metinlerde sözcüğün *t*-’siz biçiminin yaygınlaştığını gösterir. 12. yy. sonrası Eski Uygurca Budist metinlerdeki *ts*-’li biçimlerle söz konusu metinlerin kutsal metinler olması dolayısıyla imlalarını değiştirmeden korumalarından kaynaklanmaktadır.

Ortaasya tarihi üzerine yapılmış çalışmalarda Türgüş hanlarından Soko’nun (706–711) adında da *soyurga*- eyleminin izi görülür (R. Grousset, s. 164 ve 892a); Çingizlilerde önemli bir rolü olan Prenses *Sorgaktani*’nin (*Soyurgaktani*) adında da yine bu eylemin bulunduğu düşünülür (aynı yer s. 198, 377); Jean-Paul Roux da *Sorgaktani*’nin Kereyit asıllı Hristiyan (Nesturi) prenses olduğunu özellikle vurgular (bak. J.-P. Roux, İstanbul 2001, dizin kısmı s. 601 b; aynı yazar, *Orta Asya*, s. 310). Aynı isim bak. *Seyurxoxataytay* (→ *Sayurgaktani*) Tuluy’un eşi ve Möngke’nin annesi (B. Spuler, *İran Moğolları*, s. 50).

Uygurca *tsoyurga*- eyleminin kökü yukarıda belirtilmişti. Mo. *soyurgal* ise eylemlerden ad yapan Moğolca *-l* eki ile kurulmuştur (bak. N. Poppe, § 212, § 231 *mede-l* “bilgi” < *mede-* “bilmek, öğrenmek”; ayrıca bak. K. Grønbech, J. R. Krueger, § 39: *törö-l* “doğum” < *törö-* “doğmak, meydana gelmek”). Sözcüğün yapısına, muhtemel Çince kelime ile Uygurca biçimler arasındaki ses ve anlam ilişkilerindeki zorluklara daha 1930’larda değinilmiştir. P. Pelliot, Kumancadaki *soyurgal* biçiminden hareketle buradaki *-l* ekini Moğolcaya bağlamak istememiştir (P. Pelliot, s. 56–57).

B. Spuler’de *Soyurgal* unvanının ele alınışıyla ilgili olarak bak. “Hazine-hassa ve Mukataa” bölümü: “Her halde hükümdar emlâki yalnız âtifet (Gnadenlehen) olarak (*Suyürgatmiş*) İlhanların kadınlarına ve dullarına, onların erkek kardeşlerine ve oğullarına verilmiş olmayıp aynı zamanda her şeyden evvel devlet memurlarına, generallere ve askerlere (irsî) ücret olarak (*Suyurhal*, *Seyürgāl*) terhis ve taltiflerinde verilirdi. Maliye vezirliğinin hususî dairesi bu iş ile alâkalı meselelerle uğraşıyordu. Kaynakların verdikleri haberlerde vilâyetlerin bir çoğunda ve belki hepsinde bu gibi timarlar (Soldlehen) vardı. Küçük Asya’da,

Ermenistan'da, Gürcistan'da, Şirvan'da, Elcezire'de, Kazvîn'de, Şuştar'de ve Hōrāsān'da bunların mevcut olduğu bilinmektedir (B. Spuler, *İran Moğolları*, s. 356 ve ötesi, özellikle s. 358–359; Almanca metin, s. 328–329; Türkçe çevirideki *e*'li biçimler *o*'lu olmalı, kitabın Almanca aslı da böyledir: *Seyürgāl* → *Soyürgāl*); 1968'de ikinci baskısı yapılan Almanca yayında, ilaveler kısmında *soyurgal*'la ilgili ilk yayında kullanılmayan çalışmalar ve 1939 sonrası çıkan çalışmalara yer verilir (B. Spuler, *Die Mongolen in Iran*, Berlin 1968, s. 492, ilk baskıdaki 329. sayfa için verilen ek).

Bir terim olarak *soyurgal*'ı ayrıntılı ele alan ilk çalışma İ. P. Petruşevskiy'in çalışmasıdır. Petruşevskiy, Karakoyunlu, Akkoyunlu yönetimlerinden başlayarak *soyurgal*'ı ele almıştır (1949). Bu konuda geçmişte yapılan ayrıntılı bir çalışma da M. Murakami'nin çalışmasıdır. Murakami, bu tür tımarlar için Batı Avrupa'da “fief, Lehen” sistemlerinin ve Asya'nın batısında ise *iktâ'* sisteminin yer aldığını kaydeder (s. 1). Bunlardan farklı olan *soyurgal* içinse Avrupalı tarihçiler “Krongüter, Gnadenlehen, erbliche Soldlehen, Militärlehen / Immunität / hereditary grant / Vaqf land” sözlerini kullanırlar. Murakami'nin çalışmasında özellikle 4–17. sayfalar arasında *soyurgal* Orta Moğolca kaynaklardan başlayarak geçtiği bağlamlara göre ele alınır.

Peki Élhanlı hükümdarları niçin *soyurgal* kurumuna ihtiyaç duymuşlar, bu kurumdan yararlanmışlardı? İ. Ortaylı'ya göre *soyurgal* “eski yönetici sınıf ve toprak sahiplerine bolca bahşedilen bir imtiyaz”dır. “Bunun nedeni açıktır. Güçsüz bir bürokratik mekanizmaya sahip olan geleneksel devlet; taşrada kendi bölgelerinde idarî, malî, adlî işleri yürüten eski zümreyi yokedip bir otorite boşluğu yaratmaktansa, onlarla ittifakı tercih etmektedir.” (İ. Ortaylı, s. 73; benzer görüş için ayrıca bak. K. Paydaş, s. 199). Bu ihsana kavuşan aynı zamanda “tarhan”lık ünvanını da elde etmiş sayılıyordu (A. K. S. Lambton'dan aktaran İ. Ortaylı, s. 74). Türkmen devletlerinde (Karakoyunlular ve Akkoyunlular) 15. yy.'da *soyurgal*'ın yanı sıra *tiyul* görülür. Farkı ise ırsî olmayıp göreve / zamana bağlı bir vergi muafiyeti içermesidir (İ. Ortaylı, s. 74; G. Herrmann, s. 108). *Soyurgal*, daha önce de değinildiği gibi, hükümdarın bahşettiği bir yetkidir (*hüküm*; H. İnalçık, s. 114). İnalçık'a göre Osmanlıdaki *temliknâme* hülaseten *soyurgal*'ın dengidir (s. 114). İslamî imparatorluklarda yönetimin dağılımı *temlik*, *soyurgal*, *yurdluk-ocaklık* ve *mâlikâne-muqata'a* şeklinde görülmektedir (İnalçık, s. 116). *Soyurgal*'ın yanı sıra kaynaklarda bir de *soyurgamış* görülür. Nadiren

görülen bu tabir de Türkçe olarak açıklanabilir (*soyurga-mış+ı*, bak. Doerfer, TMEN § 229, s. 353–354).

İnalcık'a göre Türk lehçeleri arasında yaygın olarak kullanılan *soyurka*- eylemi Moğol hakanlarının hizmetinde bulunan Uygur kâtipler aracılığıyla Farsçaya, idarî dile girmiş olmalıdır (s. 119). Yukarıda *soyurgal* ile öteki sistemler (*iktâ* vb.) arasındaki farka değinmiştik. Bu nedenle *soyurgal* ile *yarlıg*'lar arasındaki farkı da belirtmek gerekir. Saltanata ait her türden ferman *yarlıg*'dır (*ferman, hükm, berât, kitâb-i sultânî*; İnalcık s. 120). *Soyurgal*'lar ile *müsellemî*'ler arasındaki farkı ise ilk kez Petruşevskiy ayrıntısıyla göstermiştir (H. Busse, s. 98). Her ikisi de *tarhan* ünvanını almakla birlikte *soyurgal* sahibi vergiden muaftı.

Sistemin eskiliğine gelince, esasen *soyurgal* sisteminin İran'a Selçuklular döneminde girdiği, *iktâ* ' sisteminin tebdil edilmiş bir biçimi olduğu düşünülür (İnalcık, s. 120). Ancak *iktâ* ' Türk-Moğol idaresinin hakim olduğu ülkelerde yerini *yurdluk-ocaklık* (Mo. *nutug*) kurumuna bırakmıştır (İnalcık, s. 121).

Soyurgal sistemi Timurlular, Akkoyunlular ve Karakoyunlular döneminde daha da yaygınlaşmıştır (İnalcık, s. 121). Bu sistem özellikle bu bölgedeki Kürd Beylerinin hoşlandığı bir sistemdi. Örneğin Akkoyunlu sultanı Kasım, Egil bölgesini (*Ölke-yi Egil*) İsfendiyar Beye *ocak* adıyla *soyurgal* olarak vermiştir (İnalcık 126–127; V. Minorskiy 1938, ilk belge).

Soyurgal, I. Tahmâsp döneminde *nişân* adıyla da anılır olmuştu (bak. K. Röhrborn, s. 332–333; bu dönemden kalma bir *soyurgal* için bak. G. Herrmann 1989).

Türkmenler ve Safevîlere ait *soyurgal*'lar, *iktâ* 'lar üzerine sistemli bir çalışma yayımlayan H. Busse bu belgeleri içerik, iç düzen, tarih, dönem vb. yönlerden inceler. Bu tür belgeler içerikleri açısından altıya ayrılırlar. *Soyurgal*'lar ikinci tür, ihsan, bağış belgeleridir. Her belgenin başında hükümdarın adı, ünvanı ve devamla Türkçe *sözümüz* "sözümüz" ifadesi bulunur (H. Busse, s. 25). K. Röhrborn'a göreyse bu ifadeyi "bizim ... fermanımız / ... emrimiz" anlamak yerinde olacaktır (K. Röhrborn, s. 334, 103. dipnot). *Soyurgal*'lar genelde kağıda yazılmışsa da Safevîlerin son dönemlerinde Avrupa kağıdına, özellikle İtalyan kağıdına yazılmıştır (H. Busse, s. 27). Türkmenlere ait belgelerde çoğunlukla damga yer alır. İlk bölümden sonra belgelerde belirli kalıp sözler yer alır. Sonra tarih ve istek, kapanış dileği yer alır.

Ortaasya'dan Anadolu'ya uzanan bu alan dışında, Güneyde Hindistan'da da *soyurgal* terimi kullanılmıştır. Bu konuda bak. A. D. Khan 1994.

Sonuç: Élhanlılar döneminde yaygın olarak kullanılan *soyurgal*, Çince bir sözcükten Uyгурca bir ekle (+rkA-) eylem yapılan ve Buddhist Uyğur metinlerinde daha çok “acımak, merhamet etmek, şefkat göstermek” anlamlarında olup genellikle de Sanskrit *karuṇā* / *karuṇa* (çeşitli kaynaklarda *anukampā*, *karṇāyamāna*, *anukampin* şekillerini de bulmak mümkündür), Çince 哀愍 *āi mǐn* karşılığındaki *'soyurka-* eyleminden türemiştir. Uyğurca eylemin dayandığı Çince sözcüğü tam olarak tespit etmek mümkün olabilir ancak hala bu konuda cevap verilmesi gereken sorular vardır. Sözcük, *'soyurka-* eylemine getirilen ve Moğolca *-l* ekiyle de adlaştırılmıştır.

Sanskrit terimler için bakınız: 哀愍 *anukampā*, *kṛpā*, *dayā* (Hirakawa s. 491 b, § 1240.9); *karṇāyamāna* (Nakamura 13 d, 14 a); *karuṇā* / *karuṇa* 哀愍 (Wogihara 319 b).

Kaynaklar ve Kısaltmalar

Aka, İsmail. *Timur ve Devleti*. Ankara 1991.

Arat, Reşid Rahmeti. *I. Kutadgu Bilig*. İstanbul 1947; *II. Çeviri*. Ankara 1959; *III. İndeks*. R. R. Arat, yay. K. Eraslan, O. F. Sertkaya, N. Yüce, İstanbul 1979.

Ata, Aysu. *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi*. Ankara 2004.

BT XIII

P. Zieme. *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*. Berlin 1985.

BT XVIII

P. Zieme. *Altun Yaruq Sudur. Vorworte und das erste Buch*. Brepols: Turnhout 1996.

BT XXV

J. Wilkens. *Das Buch von der Sündentilgung* 1–2. Brepols: Turnhout 2007.

Busse, Heribert. *Untersuchungen zum islamischen Kanzleiwesen*. Kairo 1959.

DTS

V. M. Nadelyayev vd. *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad 1969.

ED

Sir G. Clauson. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford 1972.

von Gabain, A. *Altürkische Grammatik*. Leipzig 1941.

Grønbech, Kaare ve J. R. Krueger. *An Introduction to Classical (Literary) Mongolian*. Wiesbaden 1953.

Grousset, René. *Die Steppenvölker*. Essen 1975.

- Herrmann, Gottfried. "Ein Erlaß Ṭahmāsp I. von 934/1528". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, cilt 139, 1989: 104–119.
- Hirakawa Akira. *Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Tokyo 1997.
- İnalçık, Halil. "Autonomous Enclaves in Islamic States": *Temliks, Soyurghals, Yurdluğ-Ocaqlıks, Mâlikâne-Muḳâṭa 'as and Awqāf*", *History and Historiography of Post-Mongol Central Asia and the Middle East, Studies in Honor of John E. Woods*. J. Pfeiffer and S. A. Quinn (eds.). Wiesbaden 2006: 111–134.
- Khan, A. D. *Diplomatics of the soyurghal farman of the Great Mughals (1556–1707)*. Allahabad 1994.
- Lambton, A. K. S. "Two Ṣafawid Soyūrghāls". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, cilt 14, 1952: 44–54.
- Minorskiy, V. "A Soyūrghāl of Qāsim b. Jahāngīr Aq-qoyunlu". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, cilt 9, 1938: 927–960.
- MNT II
- E. Haenisch. *Wörterbuch zu Mangḡol un niuca tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi). Die Geheime Geschichte der Mongolen*. Leipzig 1939.
- Mukaddime: *The Muqaddimat al-Adab: A Facsimile Reproduction of the Quadrilingual Manuscript (Arabic, persian, Chagatay and Mongol)*, Tokyo 2008.
- Murakami, Masatsugu. "Mongoru chika no hooyuusei no kigen tokuni Soyurghal to Qubi to Emčü tono kanren nitsuite". *Tōyō Gakuhō*, cilt 44, 1961: 1–35.
- Nakamura, Hajime. *Bukkyōgo daijiten*. Tokyo 1975.
- Ortaylı, İlber. "Osmanlı Toprak Düzeninin Kaynakları". *Toplum ve Bilim*, 4, 1978: 72–77.
- OTWF
- M. Erdal. *Old Turkic Word Formation*, I–II. Wiesbaden 1991.
- Ölmez, Mehmet. "Uygurca Xuanzang-Biyografisindeki Çince Alıntılar". *Türk Dilleri Araştırmaları*, cilt 4, 1994: 109–143.
- Paydaş, Kâzım. "Moğol ve Türk-İslâm Devletlerinde Suyurgal Uygulaması". *Bilig*, Güz 2006, sayı 39: 195–218.
- Pelliot, Paul. *Uygur Yazısıyla Yazılmış Uğuz Han Destanı*, Ankara 1995 ("Sur la legende D'Uğuz-Khan en ecriture Ouïgoure". *T'oung Pao*, 1930, cilt 27: 247–358'den çeviri).
- Petruşevskiy, İlya Pavloviç. "K istorii instituta soyurgala". *Sovetskoye Vostokovedeniye*, VI, Moskva 1949: 227–246.
- Poppe, Nicholas. *Introduction to Mongolian Comparative Studies*. Helsinki 1955.
- Röhrborn, Klaus. "Staatskanzlei und Absolutismus im safawidischen Persien". *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, cilt 127, 1977: 313–343.
- Roux, Jean-Paul. *Orta Asya*, İstanbul 1999.
- *Moğol İmparatorluğu Tarihi*. İstanbul 2001.
- SHM
- Igor de Rachewiltz. *The Secret History of the Mongols. A Mongolian Epic Chronicle of the Thirteenth Century*. Brill: Leiden 2006.
- Shōgaito, Masahiro. *Uighur Manuscripts in St. Petersburg*. Kyoto 2003.
- *Uighur Abhidharma Texts: A Philological Study*. Kyoto 2008.

Spuler, Bertold. *İran Moğolları*. Ankara 1957.

— *Die Mongolen in Iran*. Berlin 1968 (ikinci baskı).

TMEN

G. Doerfer. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen*, I. Wiesbaden 1963.

Wogihara, [Ogihara] Unrai. *Kanyaku taishō Bon-Wa daijiten*. Tokyo 1979.

Yüce, Nuri. *Mukaddimetü'l-Edeb*. Ankara 1988.

